

venstrepartiernes repræsentanter. For det fjerde havde sædelighedsskandalen demonstreret en åbenlys skavank ved det gamle system.

Endelig for det femte – hvilket er omdrejningspunktet for afhandlingen – var tiden nu moden til at diskutere den personlige frihed. Man havde fået bedre greb om, hvad det indebar at have en grundlovshjemlet ret til beskyttelse mod indgreb i denne. Merete Bøge Pedersen fremhæver, at da loven blev revideret i 1895, var tiden ikke moden til at diskutere og respektere den personlige frihed, men det var den i 1906. Hvorfor der skete dette skred i løbet af disse 10 år, er ikke til at sige, og hun nøjes med at fastslå, at først 50 år efter Grundlovens vedtagelse forstod man dens bogstav til fulde. De prostituerede havde rettigheder på lige fod med den øvrige myndige befolkning, og det blev respekteret i loven af 1906.

Det er et interessant og vigtigt greb at undersøge Grundlovens frihedsbegreb og at lade prostitutionslovgivningen være det prisme, det anskues under. Men det fremgår ikke tydeligt hele afhandlingen igennem, at det er denne tese, som er den drivende. Problemet med afhandlinger er, at de skal vende enhver sten og nævne enhver kilde, men det sker ofte på bekostning af den gennemgående problemstilling. Behøver vi at vide alt om prostitutionsemnet for at kunne følge argumentationen om Grundloven, griber man sig selv i at spørge. Merete Bøge Pedersen har omhyggeligt gennemgået lovgivningen før 1874, alle lovforslag, debatter i rigsdagen, debatter mellem abolitionister og reglementarister, de veneriske sygdommes udbredelse og sågar diverse filantropiske hjælpeforanstaltninger. Men er alt lige vigtigt? Det er det ikke for at besvare spørgsmålet om, hvorvidt Grundlovens frihedsbegreb blev respekteret.

Derimod har Merete Bøge Pedersen med denne bog grundigt og i et klart sprog redegjort for alle hjørner af dette emne. Hun har dermed skrevet en bog, som alle, der vil sætte sig ind i historien om 1800-tallets prostitutionslovgivning, kan have glæde af at læse.

Karin Lützen

KÅRE LAURING: Københavns Havn 1840-1940 – som fotograferne så den. København 2006, Gyldendal. 187 sider. Ill. 299 kr.

Jeg tager næppe helt fejl, hvis jeg antager, at forfatteren, ligesom anmelderen, tilhører den generation af historikere, der både fulgte Niels Skyum-Nielsens metodeforelæsninger, og som havde hans lille og velskrevne kildekritik stående i bogreolen. Den adskilte sig fra de mange andre obligatoriske metodehæfter og kompendier ved at introducere behandlingen af en helt ny kildegruppe, nemlig film, billeder og lyd.

I forordet skrev Niels Skyum-Nielsen og Jacob Pasternak, at bogen, ud over at være intellektuelt befordrende, også kan anvendes til kritisk analyse af massemedier som aviser, bøger og fjernsyn. Det var længe inden computeren vandt indpas på universiteterne, og de deraf følgende nærmest ubegrænsede muligheder for billedmanipulation.

Fototydingens ædle kunst indebærer, i henhold til Skyum-Nielsen, blandt andet en vurdering af fotografiets udsagnsevne, og en bedømmelse af, om billedet har været udsat for retouche, rekonstruktion eller direkte forfalskning. Det er efterhånden mange år siden, og billedets betydning og fortolkning har siden 1970'erne gennemgået en stærk udvikling. Ikke desto mindre var Pasternak og Skyum-Nielsen på forkant, og deres begreber vandt efterhånden indpas, om end i en modificeret form.

I dag kan man som faghistoriker ikke læse en illustreret bog, se en dokumentarfilm, en tv-avis eller studere et website uden at gøre sig tanker om mediet og Skyums begreber »undertydning, fejltydning og overtydning«. Det kunne derfor, i denne sammenhæng, være interessant at undersøge, om forfatteren til bogen om Københavns Havn også har gjort sig disse overvejelser.

Lad mig indledningsvis sige, at der er tale om en smuk og veltilrettelagt bog. Man bliver aldrig træt af at studere de mange billeder. De udgør som ikke-skriftlige kilder en næsten udtømmelig fond af viden. Øjnene glider hen over de mange mennesker, der for længst er døde, skibe som er ophugget eller ligger på havets bund, maskiner og redskaber som er havnet på skrotpladsen, og fødevarer som for længst er fortærede.

Der er overraskende mange billeder med mennesker. Det er glædeligt. Daglejere på slidsomt arbejde, festklædte passagerer på kajen, promenerende borgerskab på Langelinie, fiskere med barkedede næver og barfodede børn i laser og pjalter – på en gang både informativt, vedkommende og bevægende.

Baggrunden for bogen er den fotoudstilling, der i 2005 blev vist på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Kåre Lauring gennemtrawlede i den forbindelse en række af de rige arkiver, der også indeholder store fotosamlinger. Ud over Handels- og Søfartsmuseets egen samling brugte forfatteren tid på Det Kongelige Bibliotek, Københavns Bymuseum, Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv samt Havnerådets Arkiv. Man kan i både tekst og valget af fotografier mærke, at forfatteren, der for øvrigt også selv er uddannet fotograf, har et dybt engagement og en stor kærlighed til både fotografiet og Københavns Havn.

Bogen indledes med en længere introduktion til Københavns historie, fra dens grundlæggelse og frem til 1950'erne. Det er fagligt i orden, men det bringer intet nyt, og pladsen kunne derfor lige så godt have være overladt til det, som er bogens styrke – fotografiet.

Fra det falmede daguerreotypi, over de forbavsende skarpe gengivelser af de skrøbelige glasplader, til det moderne fotografi bevæger læseren sig kronologisk fra den første gengivelse af Gammel Strand i 1841 frem til de sidste år før udbruddet af Anden Verdenskrig.

Bogen er, med et par enkelte undtagelser, disponeret efter et geografisk princip: Gammel Strand, Christianshavn, Broerne, Nyhavn, Christians Brygge, Larsens Plads, Kvæsthusbroen, Havnegade, Toldboden, Frihavnen, Langelinie og Sydhavnen. Hvert nyt kapitel indledes med en kort historisk introduktion til lokaliteten, af vekslende omfang og kvalitet.

Men vi hører ikke særlig meget om selve mediet. Fotoets proveniensforhold, hvor er det taget, hvem tog det og hvorfor, er det retoucheret, er der tale en rekonstruktion eller direkte forfalskning? Derfor er det også lidt frustrerende, at der ikke vies mere spaltepads til de fotografer, der oprindeligt tog billederne. Hvem var fx Svend Türck, A.C.T. Nauburg, Georg E. Hansen, Joh. Hauerslev, A. Tilge og Holger Damgaard, og hvorfor fascinerede havnen dem?

Når nu det er en fotograf, der har sat sig til tastaturet, kan det også undre, at der ikke elaboreres lidt mere over fotografiet og dets oprindelse. Jeg tænker her på den fotokemiske proces og mulighed for billedbearbejdning samt de fortolkningsproblemer, der knytter sig til den reproducerede todimensionale virkelighed. Hvad er det vi ser, hvad var det, fotografen ville have os til at se, og hvordan er forholdet mellem billede og tekst? Både den tekst, som fotografen knyttede til billedet – om nogen – og den, som bogens forfatter tilbyder sine læsere. Næsten alle undersøgelser viser, at det i praksis er teksten, som styrer billedet. Vi oplever det selv, i form af den speak, der knyttes til de billeder, der hver

aften flyver hen over tv-skærmen. Her tager journalisten seerne ved hånden og fører ham eller hende frem til den »rette fortolkning«.

Nogle af billedteksterne i fotobogen om Københavns havn er korte og saglige. Dem holder jeg mest af: »Nyhavn en tåget vinterdag i 1940«. De overlader fortolkningen til beskueren, mens andre er lange og mere subjektive: »To af Djævleøens mindre beboere har været ude og plukke en buket grønne planter. Måske har de en kanin, måske skal der laves suppe, men det kan også være, det skal sættes i vand som pynt derhjemme«. I andre tekster træder forfatteren i karakter, fx når han om Knippelsbro anno 1908 skriver, at den er et monstrum. Anmelderen finder modsat forfatteren, at der er tale om et smukt og velproportioneret stykke ingeniørarbejde.

Men det væsentlige er ikke hverken forfatterens eller anmelderens mere eller mindre subjektive iagttagelser eller meninger. Det, der er interessant, er billederne som kilder, deres udsagnskraft og autenticitet samt især, hvad det var, fotografierne så – for nu at citere bogens undertitel.

Det kan derfor til tider virke en anelse irriterende, når forfatteren bruger spaltepals på at fortælle, hvad selv en uprøvet bolværksmatros kan se med sine egne øjne, mens teksterne forekommer mere vellykkede, når forfatteren, der er en dreven søfartshistoriker, øser af sin store viden og fortæller om havnens maskiner, skibstyper, navne og firmaer og havnens mange arbejdsprocesser.

Nogle fotografier er gengivet i sort-hvid, mens andre er bruntintede, og et enkelt er håndkoloreret. De fleste billeder står knivskarpt, enkelte er slørede og ude af fokus, nogle er konstruerede, enkelte bærer præg af at være rene pressefotos, mens andre igen har et kunstnerisk anstrøg over sig. Men det fremgår ikke af teksten. Man kommer således i tvivl om billedernes ægthed. Er det vi ser et udsnit af en helhed, stammer det fra et album, er det beskåret, er det manipuleret, kommer det fra en avis, en bog, et katalog eller en udstilling? Her forbliver forfatteren tavs. Det er naturligvis et legitimt valg, og skyldes måske et hensyn til bogens målgruppe. Der er først og fremmest tale om en veldrejet *coffee table*-sag, og med dette in mente er det nok ikke det rigtige sted at bringe en diskussion om relevansen af Skyum-Nielsen kildekritik – men mindre kunne også have gjort det.

Det er svært at få økonomien til at hænge sammen, når en bog skal udgives, og derfor er forfatterne ofte sat under et gevaldigt tidspres. Men man kunne nu godt have ønsket sig en lidt mere dybtgående research. Der er for mange billeder, hvor årstallet for dets optagelse anslås, og hvor der ikke er angivet nogen fotograf. Det er også svært at forestille sig, at der for alle billedernes vedkommende er så forholdsvis få oplysninger om dets proveniens.

I bogen findes en oversigt over den litteratur, der beskæftiger sig med bogens emne og søfartshistorie generelt. Det er godt, men jeg savner en kommenteret oversigt over de arkiver og museer, hvorfra de mange billeder er hentet. Er der flere, eller er fondene udtømt, hvordan er de registreret, koster det noget at anvende dem, og så videre? Det ville være en god service over for læserne generelt og i særdeleshed for de faghistorikere og billedredaktører, der desværre har en tendens til at genbruge allerede kendte illustrationer i deres bøger. Ude på museerne og arkiverne undrer vi os ofte over dette forhold, for vi ved, at der findes både store og uudnyttede ikonografiske kildefonde.

Det er yderst sjældent, at særudstillinger på museerne resulterer i andet end et katalog. I dette tilfælde har en udstilling på forfatterens arbejdsplads, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg resulteret i en smuk og tankevækkende fotobog med billeder fra Københavns Havn, hvoraf de fleste ikke tidligere har

været publiceret. Det er en fornøjelse at få lov til at se med, og der skal rettes en tak til Gyldendal og redaktionen for en smuk og grafisk veltilrettelagt bog.

Frank Allan Rasmussen

JØRGEN SEVALDSEN: Winston Churchill. Statsmand og myte, København 2004, Aschehoug, 423 sider. 199 kr.

Historien om Winston Churchills (1874-1965) liv og virke er velkendt: Efter en tid på Harrow fuldendte Churchill i 1894 uddannelsen som officer på Sandhurst. Derpå gjorde han militærtjeneste i Indien, men var også med i kampene i Sudan. I 1899 forlod Churchill midlertidigt forsvaret for at blive politiker, men først blev han krigskorrespondent under Boerkrigen. Churchill blev tilfangetaget, men det lykkedes at flygte, og netop det gjorde ham kendt i Storbritannien. Året efter blev han valgt ind i Underhuset. Få år senere forlod han imidlertid De Konservative til fordel for De Liberale. I 1905 blev den kun 30-årige Churchill viceminister for kolonierne, og derpå havde han skiftende ministerposter. Churchill stillede sig på det tidspunkt kritisk til overklassens privilegerede liv, og han argumenterede for, at staten skulle sikre borgernes sociale tryghed som en forudsætning for den personlige frihed. I 1911 avancerede Churchill til posten som marineminister. Det var således Churchill, der havde ansvaret for den britiske flåde op til krigsudbruddet i 1914. Først opnåede han omgivelsernes anerkendelse, men i 1915 forlod Churchill posten efter det fejlslagne angreb på Tyrkiet. Han genoptog jobbet som officer, men blev allerede to år senere udpeget til rustningsminister. Efter fredsslutningen blev han først krigsminister (1919-21) og derpå koloniminister (1921-22). Mellemløbet var ikke just Churchills glansperiode. Vel blev han finansminister (1924-29) efter på ny at være blevet konservativ, men i slutningen af 1920'erne og i 1930'erne blev hans indflydelse i britisk politik reduceret. I stedet videreførte han sit forfatter-skab, der for alvor var påbegyndt med *The World Crisis* (1923-29). Mellem 1933 og 1938 udgav han således værket *Marlborough. His Life and Times*.

Med Anden Verdenskrig lysnede det mod alle odds for Churchill. Først blev han marineminister, men allerede i 1940 blev Churchill sit lands premierminister, en post han bevarede frem til krigens slutning. Efter kun et par måneder som regeringsleder faldt Frankrig. Det var i tiden, der fulgte, at Churchill vandt sit omdømme som statsmand. Efter at først Sovjetunionen og siden USA kom ind i krigen, vendte krigslykken. Ud over at bidrage til formuleringen af en strategi for krigens afslutning så Churchill det som sin opgave at sikre et godt forhold mellem 'de tre store'. Det var ikke nogen nem opgave, bl.a. fordi Churchill aldrig nærrede tillid til Stalin: »At prøve at opretholde gode forbindelser med en kommunist svarer til at prøve at gøre kur til en krokodille« (s. 292).

I 1945 tabte De Konservative til Labour, og i perioden frem til 1951 var Churchill oppositionsleder. Det var en tid, hvor han på ny engagerede sig i internationale anliggender. Det var også i den periode, Churchill udgav sine krigserindringer. Arbejdet påbegyndtes i 1946, og første bind udkom i 1948, hvorefter de resterende kom drypvis, med det afsluttende bind i 1954. Bøgerne var med til at give ham Nobelprisen i litteratur i 1953 – og en betydelig indtægt.

Fra 1951 til 1955 dannede Churchill igen regering. Eneste vigtige omgørelse af Labours reformer var reprivatseringen af jern- og stålindustrien, men overordnet var det en periode med indenrigspolitisk kontinuitet. Hvad angik udenrigspolitikken og de internationale forhold, forsøgte Churchill at mægle mel-